

Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea* (The profession of historian at the beginning of the third millennium)

IOAN-AUREL POP

Universitatea „Babeș-Bolyai”, str. Mihail Kogălniceanu nr. 1, 400084, Cluj-Napoca

The study of the past has always fascinated people both because of the stories and because of the lessons it has taught us. This text underlies the tremendous importance the past has in understanding the present and in shaping the future, focusing on the role of the historian in the modern era. It also stresses the necessity to leave the study of history in the hands of specialists, who can offer insights into the past based on evidences, on the research of documents and data, and not on speculations.

Keywords: Historian, Romanian history, Exploration of the past, Influence of technology, Role of education

Istoria sau științele istorice - cum se denumesc de către specialiști domeniile complexe și variate ale cercetării trecutului omenesc - se află într-un moment de mare cumpănă, ca și întreaga societate contemporană. Viața oamenilor care au trăit în trecut este considerată de către înțelepți memoria colectivă a comunității pământești. Cu alte cuvinte, de-a lungul timpului, s-au adunat fapte, întâmplări, evenimente, procese etc., care se constituie în zestrea omenirii, în patrimoniul societății, într-un adevărat tezaur de viață. Noi suntem oameni și - ca să parafrzez un dicton latin - nimic din ceea ce este omenesc nu trebuie să ne fie străin. Dacă lăsăm să ne scape o parte din esența umană, ne expunem unor riscuri greu de evaluat. Datorită acestei convingeri, diferitele comunități umane, începând cu sumerienii și egiptenii cei vechi, au cultivat cunoașterea trecutului prin intermediul specialiștilor, elaborând reguli speciale pentru aceasta. A fost o vreme când istoria era poveste și poezie, spusă și cântată pe muzică de către aezi, care cultivau arta de a reînvia frumos și armonios lumile de odinioară. Ulterior, istoria a devenit „anchetă” sau „cercetare”, făcută prin diferite metode de investigație, cu scopul descoperirii adevărului din trecut. Firește, s-a aflat curând că lumile revolute nu mai puteau fi reînviat înțocmai, orice am fi făcut noi, oamenii. Marele istoric român și filosof al istoriei Alexandru D. Xenopol împărțea domeniile cunoașterii în „științe de repetiție” și „științe de succesiune”. Din prima categorie făceau

parte ceea ce noi numim științe exacte și experimentale, iar din a doua istoria, adică viața de demult. În vreme ce în primele domenii, realitățile se prezintă ca imuabile și eterne, în „științele de succesiune” pare că „totul curge” și nimic nu mai rămâne cum a fost. Marele istoric transilvănean al secolului trecut David Prodan vorbea despre istorie ca fiind „știință de acumulare” (și nu „de revelație”), pentru practicarea căreia era nevoie de o muncă asiduă și intensă, de ani de zile, în arhive și biblioteci, pe șantiere arheologice, în muzee etc.

Chiar și așa, cu gradul ridicat de relativism asumat, cercetarea trecutului a ajuns, cam de la Renaștere încoace și mai ales în ultimele două secole, un domeniu de cunoaștere dotat cu metode precise de investigare, cu reguli de operare cunoscute și verificate, atât cât poate fi preciziunea aplicată în disciplinele socio-umane. Se admite că adevărul absolut al lumilor trecute este imposibil de cunoscut de către noi, oamenii, cărora nu ne rămân decât urme disparate și subiective (cel mai adesea) ale întâmplărilor de odinioară. Acest lucru ne arată că între realitatea din trecut („istoria-realitate”) și realitatea reconstituită de istoric („istoria-discurs”, istoriografia) vor fi întotdeauna diferențe. Prin urmare, istoricul nu poate reînvia lumea revolută pe care o studiază, dar se poate apropia de ea cât mai mult, o poate reconstitui cât mai aproape de ceea ce a fost, dacă respectă „regulile jocului”, verificate de secole și de generații întregi de specialiști.

*Discursul Acad. Ioan-Aurel Pop, rectorul Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca la deschiderea Congresului Național al Istoricilor Români, care a avut loc la Cluj-Napoca, în ziua de 25 august 2016 (Nota redacției).

Noi numim, printr-o convenție, viața oamenilor de odinioară trecut. De fapt, trecutul a fost, pentru cei care l-au trăit, viață intensă prezentă. Până la urmă, toată viața oamenilor devine trecut, orice am face noi și oricum am încerca să ocolim acest curs. Prezentul durează o clipă și apoi devine trecut, viitorul este mereu incert, dar ajunge și el prezent și apoi trecut, astfel încât, iremediabil și reversibil, dimensiunea cea mai lungă și mai certă la care avem acces (limitat, e drept) este trecutul. Ca urmare, dragostea pentru trecut înseamnă dragoste de viață, iar cunoașterea trecutului este cunoașterea vieții. Aceasta nu înseamnă deloc – cum observa demult o Doamnă a spiritului universal, Marguerite Yourcenar – că trecutul este o vârstă de aur. Nu, fiind viață, trecutul poate să fie frumos și sublim, urât și rușinos sau, pur și simplu, oarecare. A-l cunoaște este o necesitate, iar a-l ignora poate deveni o catastrofă.

Din păcate, tendința contemporană este de ignorare a trecutului omenirii, a experienței de viață a comunităților, mai ales a celor naționale. Motivele sunt multe, de la graba planetei de a se autodistrage prin poluare, dezechilibre, catastrofe naturale etc. până la globalizarea prost înțeleasă și de la ideea că memoria este inutilă până la superficialitate, ignoranță, trivialitate, violență, toate cultivate de forțe mult mai puternice decât ne putem noi închipui. Astăzi, se tinde înlocuirea din sistemul de educație primară și secundară a disciplinelor școlare consacrate și care și-au dat măsura valorii lor în societate (istorie, geografie, botanică, zoologie, anatomie, limbi clasice etc.) prin conținuturi (necesare, fără îndoială) botezate „discipline școlare” („educație pentru drepturile copilului”, „educație antreprenorială”, „educație sexuală”, „educație rutieră”, „educație juridică” etc.). Toate aceste teme din a doua categorie sunt subiecte de cunoaștere de neînlocuit în lumea contemporană, dar ele nu sunt discipline care să trebuiască apreciate de sine stătător și finalizate prin medii școlare! Sau ar putea să fie, la rigoare, dar nu prin eliminarea celorlalte! Învățând istorie, elevul află despre lumi și compară, face cunoștință cu primele legi, constituții, culte religioase, află ce sunt stilurile arhitectonice, deosebește o simfonie de un concert, distinge valorile antice, medievale, moderne, află cum s-au purtat războaie în numele dragostei, al credinței și al bisericii, al libertății, egalității și democrației etc., poate prețui dialogul și informarea, poate evalua răsturnarea ordinii nedrepte dintr-o societate etc. Istoria, ca și alte discipline „învechite”, promovau, pe lângă fapte, valori morale, artistice, umane, idei fundamentale generale, strategii de viață; noile „discipline” propuse răspândesc metode și tehnici limitate, cunoștințe de nișă, care se pot învăța de

către un om cu inteligență medie în timpul liber, în familie, la orele de dirigenție, la celelalte discipline deja existente sau prin prisma dexterităților școlare. Aceasta nu înseamnă deloc că sub numele de „istorie”, „geografie”, „limba și literatura română”, „studii clasice” etc. trebuie învățat mereu în formă statică, precum în urmă cu o sută de ani; dimpotrivă, dinamica vieții trebuie reflectată în educație mereu mai alert, în ton cu societatea în care trăim. Numai că schimbările de dragul schimbării și experimentele repetate și grăbite, fără urmărirea efectelor lor, nu pot conduce la nimic bun.

Astfel, unul dintre rezultatele acestor demersuri insistente din ultima vreme este crearea, în anumite cazuri, de mecanisme umane, de roboți, de marionete ușor de manipulat, prin vot ori prin alte mijloace, inclusiv acțiuni violente. Unii dintre oamenii lipsiți de cultură generală și de orizont artistic, dintre oamenii capabili să rezolve doar probleme limitate, dintre oamenii care nu mai au capacitatea să compare și să ia decizii în cunoștință de cauză, alcătuiesc partea exagerată și exacerbată a generației „Google”, a generației „Facebook”, a generației „SMS” sau a tuturor la un loc! Sunt oameni, în general, inteligenți, dar cu inteligența canalizată spre scopuri controlate de o elită malefică. Elita clasică a acestei lumi pare abulică, amețită, adormită, fără nerv și fără voință. Aici nu este vorba despre conflictul dintre generații, nici despre mitul vârstei de aur, nici despre nostalgia tinereții, ci de realism. Am fost avertizați demult că „somnul rațiunii naște monștri”. Nu demult, am văzut ciocane distrugând statui mesopotamiene sau bombe nimicind Palmyra, la ordinele unor lideri dăruiți răului! Ar fi bine să veghem cu toții ca toate admirabilele descoperiri și invenții ale lumii contemporane să servească omului creativ și creator, omului cercetător și omului moral, nu omului-robot, distorsionat și manipulat. Nu vreau să se înțeleagă greșit mesajul meu! Toate mijloacele moderne de comunicare în masă sunt necesare și utile. Nici nu am mai putea trăi fără ele. Dar, utilizarea lor exagerată, dirijată și canalizată doar în anumite direcții - fără a da subiecților independența necesară sau puterea de discernământ și de decizie proprie - este extrem de periculoasă. De aceea, pledez ca tinerii istorici, care vor avea datoria să formeze caractere, să aibă cultura generală și de specialitate necesară pentru a fi ei stăpâni pe internet și pentru a nu se lăsa robiți de informația neverificată.

Deprecierea istoriei ca disciplină s-a datorat în România unor cauze speciale, cum ar fi derapajele din timpul regimului comunist (când trecutul a fost parțial falsificat, glorificat, alb și imaculat etc.), excesele naționaliste și protocroniste, denigrarea românilor și a trecutului lor după 1989 etc. În

perioada postbelică, noi, românii, am cunoscut câteva decenii de comunism, privit adesea „în bloc”, ca și cum faptele s-ar fi derulat liniar și mereu la fel. De fapt, am trecut, mai întâi, printr-o etapă proletcultistă și internaționalistă (când „lumina venea de la Răsărit” și trecutul nostru nu reprezenta nimic), până prin 1960-1965; prin una mai echilibrată, de recuperare a unor valori naționale, până prin 1975; prin una naționalist-comunistă, până în 1989. A urmat, în ultimul sfert de veac, „epoca de libertate”, percepută de mulți ca fiind de marasm și incertitudine, de dezorientare și paradox. Nici din perspectiva tratării trecutului, în general, lucrurile nu stau mai bine. Pe de o parte, suntem atenționați de unii că istoria noastră începe la Tărtăria, la Cucuteni și la Gumelnița, românii fiind cel mai vechi și mai glorios popor din Europa, că suntem daci curați, de la care romanii ar fi învățat latinește; aflăm de pe net (cine mai verifică dacă este așa sau nu?!) că istoricii oficiali sunt „vânduți” și „închistați”, fiindcă nu tratează cu respect „scrierile arhaice românești”, „täblițele de la Sinaia”, „Codicele Rohonczy” sau alte contrafaceri notorii. Pe de altă parte, ni se spune – și aici intervin alți actori – că nu am fost capabili de nimic de-a lungul vremii, că am fost o masă amorfă, că nu avem creații și valori competitive, că toți istoricii noștri au cultivat nu realități, ci mituri naționaliste rușinoase, că nu suntem nici măcar români, că nu avem în trecut momente referință, că marile personalități ne sunt toate mici, că Eminescu a fost xenofob, iar Coșbuc minor, că Ziua Națională este o eroare etc. Nu este de mirare că, mișcându-ne în acest cadru, am ajuns cu istoria noastră de ocară, că disciplina este pusă sub semnul întrebării, iar slujitorii săi blamați.

Pentru remedierea răului, până se mai poate, trebuie, între altele, ca istoria să rămână o formă de cunoaștere apreciată, respectată și prețuită și, în primul rând, studiată. De aceea, istoria trebuie să aibă, ca disciplină școlară, la toate clasele și profilurile, cel puțin câte două ore pe săptămână. Cei care sunt datori să facă cercetarea trecutului sunt istoricii, singurii care au capacitatea să ajungă la izvoare, să extragă din ele adevărul (parțial) și să-l explice publicului. Amatorii de istorie – ingineri, medici, artiști etc. - se cuvine să fie, natural, liberi să se pronunțe despre trecut, să scrie despre trecut, dar să-și recunoască amatorismul, să precizeze caracterul de eseu, de povestire, de impresie al produselor lor. Trebuie să admit că au fost și sunt încă și autodidacți remarcabili, cu rezultate deosebite în cercetarea trecutului, dar cazurile sunt rare și ușor recognoscibile. Nici eu, ca istoric, dacă scriu despre medicină sau despre chimie, nu mă pot da drept medic ori chimist! Credibilitatea unui domeniu o

asigură exclusiv specialiștii, cei care au fost pregătiți anume să studieze acel domeniu. Și nici dintre specialiștii istorici, un contemporaneist nu e bine să se pronunțe științific despre antichitate sau epoca medievală, după cum un medic orelist nu poate lucra la ortopedie, nici un radiolog la chirurgie.

Menirea acestui Congres este, între altele, reaşezarea, pe baze sigure, a prestigiului istoriei ca formă de cunoaștere a vieții omenirii și poporului român, revigorarea cercetării științifice în domeniu, reconsiderarea statutului istoricului în societate și asigurarea statutului de disciplină școlară a istoriei, la toate clasele, profilurile, în acord cu importanța cunoașterii istorice. Prin aceasta, nu dorim decât să reconferim ființelor și comunităților umane demnitatea, capacitatea de alegere și de judecată, discernământul și creativitatea, spre revigorarea idealurilor care au făcut posibilă lumea și care se bazează pe cunoaștere și pe cunoștințe, pe comparație și pe credință, pe dialog, pe dreptate și adevăr, toate acestea subsumate binelui individual și general. Un mare istoric francez, devenit martir - Marc Bloch - făcea în prima jumătate a secolului al XX-lea apologia pentru istorie și elogiul meseriei de istoric și a plătit cu viața pentru convingerile sale, pentru apărarea valorilor umanității. Nu mai dorim să plătim cu viața pentru a asigura perpetuarea valorilor umane, a marilor creații ale omenirii.

Științele istorice cultivă toate aceste valori, ceea ce înseamnă că ele închină un imn de prețuire vieții omului și a comunităților umane, vieții trăite în cunoștință de cauză, întru demnitate și onoare. Oamenii fac istoria, dar tot oamenii o și scriu; de aceea, este nevoie de responsabilitate și de seriozitate în rândul tuturor. Numai așa, această supremă și fermecătoare taină, care este viața, poate merge înainte, după rânduiala firii.